

Derleyenler
İSMET AKÇA - AHMET BEKMEN - BARIŞ ALP ÖZDEN
“Yeni Türkiye”ye Varan Yol

Turkey Reframed: Constituting Neoliberal Hegemony

© 2013 İsmet Akça, Ahmet Bekmen ve Barış Alp Özden

Bu kitabın yayın hakları Pluto Press'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 2573 • Araştırma-İnceleme Dizisi 424

ISBN-13: 978-975-05-2317-5

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI İsa Özdere / Shutterstock.com

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
İSMET AKÇA - AHMET BEKMEN
BARIŞ ALP ÖZDEN

“Yeni Türkiye”ye Varan Yol

*Turkey Reframed
Constituting Neoliberal Hegemony*

ÇEVİREN *Kemal Deniz*

İÇİNDEKİLER

Türkçe Baskıya Önsöz 9

GİRİŞ

İSMET AKÇA - AHMET BEKMEN - BARIŞ ALP ÖZDEN 13

BİRİNCİ KISIM

Hegemonya Siyaseti

BİRİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE HEGEMONYA PROJELERİ VE OTORİTERİZMİN DEĞİŞEN BİÇİMLERİ

İSMET AKÇA 27

İKİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL DÖNEMDE TÜRKİYE'DE DEVLET VE SERMAYE

AHMET BEKMEN 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEOLİBERAL DÖNEMDE TÜRK MİLLİYETÇİLİKLERİ ARASINDA YAŞANAN HEGEMONYA MÜCADELESİ

GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN 103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DAVUTOĞLU DOKTRİNİ:

STRATEJİK ÖZKENİN POPÜLİST İNŞASI

MEHMET SİNAN BİRDAL 127

BEŞİNCİ BÖLÜM

AKP'NİN ÜÇ CEPHELİ KÜRT POLİTİKASI:

ZENGİNE İHALE, YOKSULA SADAKA,

MUHALİFE ZOR

İRFAN AKTAN 147

ALTINCI BÖLÜM

LANETLİ SÜREKLİLİK: NEOLİBERAL MİLİTARİZMDEN

OTORİTER MUHAFAZAKÂRLIĞA

U. URAZ AYDIN 165

YEDİNCİ BÖLÜM

“ŞİMDİ GİDECEĞİZ, EVLERİ YIKACAĞIZ!”:

TÜRKİYE'NİN NEOLİBERAL HEGEMONİK POLİTİKASINDA

MEKÂNSAL (YENİDEN) ÜRETİMİN ROLÜ

ERBATUR ÇAVUŞOĞLU - JULIA STRUTZ 199

İKİNCİ KISIM

***Sosyal Meselenin
Yeniden Tarifi***

SEKİZİNCİ BÖLÜM

REFAH REJİMİNİN VE SİYASETİNİN DÖNÜŞÜMÜ:

NEOLİBERALİZM İLE POPÜLİZMİN

BAŞARILI BİR ŞEKİLDE ÖRTÜŞMESİ

BARIŞ ALP ÖZDEN 219

DOKUZUNCU BÖLÜM

NEOLİBERALİZMİN EV HALİ: TÜRKİYE'DE AİLE,

CİNSELLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET

ECE ÖZTAN 243

ONUNCU BÖLÜM

ÖRGÜTLÜ İŞÇİ HAREKETİNİN SİNDİRİLMESİ

M. GÖRKEM DOĞAN 261

ON BİRİNCİ BÖLÜM

ESNEK VE MUHAFAZAKÂR:

BİR SANAYİ ŞEHRİNDE İŞÇİ SINIFI OLUŞUMU

F. SERKAN ÖNGEL 279

ON İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMİ BURJUVAZİNİN YÜKSELİŞİ

VE NEOLİBERALİZMİN TOPLUMSALLAŞTIRILMASI:

İKİ DİNDAR ŞEHRİN BAŞARI HİKÂYESİNİN PERDE ARKASI

A. EKBER DOĞAN - YASİN DURAK 301

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEOLİBERAL HEGEMONYA VE TABANA DAYALI SİYASET:

İSLÂMCI HAREKET VE KÜRT HAREKETİ

ERDEM YÖRÜK 319

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR DİPNOT: #direnturkiye

İSMET AKÇA - AHMET BEKMEN - BARIŞ ALP ÖZDEN 335

YAZARLAR 351

KAYNAKÇA 353

Türkçe Baskıya Önsöz

Elinizdeki kitap, Pluto Press tarafından 2014'te basılan *Turkey Reframed: Constituting Neoliberal Hegemony* isimli kitabın çevirisidir. İngilizce orijinaline dair ilk fikir 2011 yazında yeşerdi. 2010 referandumunun ardından 2011 seçimlerinden de büyük zaferle çıkan AKP'nin hem teorik/analitik hem de politik olarak nasıl ele alınacağına dair tartışmalara yönelik bir memnuniyetsizliğin sonucuydu. Türkçe baskıda da aynen korumayı gerekli gördüğümüz giriş bölümünde belirttiğimiz gibi güçlü devlet geleneği-zayıf toplum, devlet-(sivil)toplum, merkez-çevre, bürokrasi-burjuvazi, ve-sayet rejimi-sivilleşme vb. ikiliklere dayalı analitik çerçeveler Türkiye'nin hem geçmişini hem de şimdisini, yani AKP'yi, sorunlu ele alıyordu. Ağırlıkla devlet elitlerine odaklanan bu devlet-merkezci analitik yaklaşımlar kapitalizmin dinamikleri, sınıfsal sosyo-politik güç ilişkileri ve devletin kurumsal mimarisinin bunlarla ilişkisini analizin dışına itiyordu. Yine aynı analitik çerçeveler Türkiye'nin politik ikilemini ve ufkunu da Kemalist bürokratik askerî bir otoriterliğe karşı siyasal liberalleşme, sivilleşme ile eş tutulan bir demokratikleşme olarak tarif ediyor ve AKP'yi bunu gerçekleştiren bir politik özne olarak değerlendiriyordu. Bunun karşısında bir başka değerlendirme de AKP'yi basitçe Türkiye'de İslâmcı hareketin devamı ve laiklik-İslâmcılık ikilemi içinde ele alıyordu, dolayısıyla AKP'nin elde ettiği başarıyı açıklayamıyordu. Aslında tüm bu yaklaşımlar, AKP'nin siyaseten kurduğu ve temsil ettiği hegemonyanın inşasına da pozitif veya negatif biçimde katkı sunuyordu.

Hiç şüphe yok ki AKP'nin çeşitli alanlardaki varoluşuna ve politikalarına eleştirel biçimde yaklaşan ve AKP'yi anlamamıza yarayan çalışmalar ve der-

lemeler çıkmaya başlamıştı ancak bunlar teorik bir ortak sorunsala sahip değildi. Dolayısıyla bu derleme kitabın omurgasını bir teorik sorunsal çerçevesinde inşa ettik: hegemonya sorunsalı.¹ AKP'nin elde ettiği politik gücü ve başarıyı neoliberal hegemonyanın inşası çerçevesinde ele aldık. Kitabın omurgasını oluşturan teorik sorunsalın ve önermelerin ana hatlarını şöyle toparlayabiliriz:

- Birikim stratejilerini de içeren hegemonya projelerinin, hegemonya stratejilerinin, hegemonik sosyo-politik blokların ve devletin kurumsal mimarisinin çeşitli toplumsal ve siyasal aktörler arasındaki güç ilişkileriyle nasıl şekillendiği.
- AKP'nin genel olarak Türkiye'de neoliberal hegemonyanın krizi ve tescimi bağlamında ele alınması.
- AKP'yi anlamak için neoliberal hegemonya tesisine yönelik hamlelerin yapıldığı 80'lerle ve daha da önemlisi neoliberal hegemonyanın krize girdiği 90'larla ilişkili bir analiz kurmanın gerekliliği.
- AKP'nin 90'lardaki bu krizi neoliberal popülizme dayalı bir hegemonya projesiyle aştığı, dolayısıyla Türkiye'nin tekil, ayrıksı değil genel bir dünya bağlamı içinde ele alınması gerektiği.

Derlemede çeşitli alanlar ve aktörler üzerinden, AKP döneminde zor ve rıza mekanizmalarının bileşkesiyle neoliberal hegemonyanın nasıl inşa edildiği analiz edildi. Bir taraftan AKP'nin neoliberal popülist hegemonya projesinin iddia edilemediği gibi demokratik değil otoriter olduğu ortaya serilirken diğer yandan da ve esas olarak bu projenin nasıl rıza imal edebildiği üzerine odaklanıldı. Ancak yine girişte teorik olarak belirtildiği gibi hegemonya mutlak olmadığı gibi çeşitli çelişkileri, çatışmaları ve mücadeleleri de her zaman içinde barındırır. Dolayısıyla yazılar bazen açık bazen zımni biçimde AKP dönemindeki neoliberal popülist hegemonyanın gerilimlerine, çatlaklarına da işaret etti. Ancak yazıların yazıldığı ve ele aldıkları dönem itibarıyla hegemonyanın başarısının nasıl sağlandığı daha merkezi bir yer tuttu.

Kitabın İngilizce versiyonu yayınevine teslim edildikten hemen sonra, Türkiye'de pek de kimsenin öngörmediği bir *olay* oldu: Gezi isyanı. Bu muazzam halk hareketi karşı hegemonik bir başarı sağlayamadıysa da bir hegemonya krizini ve iktidar açısından yeni siyasal stratejileri, yönetme stratejilerini ortaya çıkardı. Kitap daha çıkmadan kadük mü olmuştu yoksa tam da

1 Hiç şüphe yok ki bir derleme söz konusu olduğunda teorik bütünlük o kadar katı olamaz zira her bir yazar kendi özgün yaklaşımını da katar. Bununla birlikte kitabın ortak bir teorik sorunsal içinde hareket ettiğini söyleyebiliriz.

hegemonya her zaman gerilimleri içerdiği için hegemonya krizini anlamak da o hegemonyayı anlamakla mı mümkündü? Bu sorular eşliğinde kitaba bir son bölüm yazdık. Gezi günleri içinde ve Gezi hareketinin içinden yazdığımız bu bölümde Gezi hareketinin toplumsal tabanını, hareketin politik ve organizasyonel yapısını ve AKP üzerindeki etkilerini yazdık.

Ancak Türkiye’de tarih artık hızlı akmaya başlamıştı ve yeni bir döneme girilmişti. Gezi hareketi, 17-25 Aralık yolsuzluk operasyonları ve AKP - Gülen Cemaati savaşı, 2014 ve 2015’te peş peşe üç seçim, 7 Haziran seçim sonucunda AKP’nin tek başına iktidar olamaması ama bu sonucun tanınmaması, Kürt sorununun yeniden militarizasyonu ve bombalar eşliğinde 1 Kasım seçimleri, Suriye’deki vekâlet savaşına gırtlığa kadar gömülme, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, ardından ilan edilen OHAL rejimi, 16 Nisan 2017 başkanlık rejimine yönelik anayasal değişiklikler referandumu, rejimin niteliği tartışmaları vb. Kitabın Türkçe olarak da basılması fikri bu muazzam değişimin yaşandığı dönemde gündeme geldi. Çalışmanın –en genel anlamda– teorik omurgasını oluşturan çerçevenin, yani birikim stratejilerini de içeren hegemonya projelerinin, hegemonya stratejilerinin, hegemonik sosyo-politik blokların ve devletin kurumsal mimarisinin çeşitli toplumsal ve siyasal aktörler arasındaki güç ilişkileriyle nasıl şekillendiğini araştırmanın başlangıç noktası için hâlâ anlamlı olduğunu düşünüyoruz. Fakat şüphesiz ki geldiğimiz nokta itibarıyla bu tartışma küresel kapitalizmin, emperyalizmin ve liberal demokrasilerin birbirleriyle ilişkili krizleri çerçevesinde –bir kez daha– yapılmalıdır. Üstelik bu genel çerçevenin de ötesinde, Türkiye’yi ele alacak bir çalışmanın Ortadoğu siyaseti, Kürt sorunu, rejim, devlet aygıtları ve ideolojik alanda yaşanan dönüşümleri etraflıca ele alması gerekir. Tam da bu nedenlerden dolayı, bu derin ve süregiden değişimin analizinin ayrı bir çalışmayı gerektireceğini, bu kitapta yapılacak tadilatlarla giderilemeyeceğini düşündüğümüzden kitabı büyük oranda aynı tuttuk. Sadece bazı yazılarda yazarların gerçekleştirdiği minör değişiklik ve eklemelerle yetindik.

Tüm bu süreç içerisinde, elinizdeki çalışma, İngilizce olarak yayımlandıktan üç sene sonra Türkçeye çevrildiğinde adeta bir “tarih kitabı”na dönüşmüş durumdadır. Bu nedenle de iddiası, artık, bugünü açıklamaktan çok, bugüne giden yolun taşlarına dair, Türkiye’nin yakın tarihi ile ilgilenenlere derli toplu bir kaynak sunmaktır.

Kitaba katkı sunanlarla ilgili kısa bilgileri Türkçeye çevirmek en zorlandığımız iş oldu. Zira o kısımdaki o kısacık bilgiler, Türkiye üniversitelerinde son dönemde yaşanan büyük kırımın adeta küçük bir fotoğrafıydı: Katkı verenlerin önemli bir kısmı KHK’larla veya işten çıkarmalarla yerlerinden edilmişlerdi. Her şeye rağmen, sadece bu kitaba katkı sunan arkadaşlarımızla

değil, içinden geçtiğimiz zorlu sürece onurlu duruşlarıyla direnen tüm meslektaşlarımızla bir gün “Yeni Türkiye”nin değil, barışın hâkim olduğu “Başka Türlü Bir Türkiye”nin tarihini yazmak taşıdığımız en büyük umut olma-ya devam ediyor.

İSMET AKÇA - AHMET BEKMEN - BARIŞ ALP ÖZDEN
İstanbul, Eylül 2017

GİRİŞ

İSMET AKÇA - AHMET BEKMEN - BARIŞ ALP ÖZDEN

- Britanya’daki partilere baktığınızda, sizce AKP hangi partiye daha yakın?
- Aile değerleri gibi konularda muhafazakârsınız. Ekonomi, küresel ilişkilere baktığınızda oldukça liberaliz. Gelir dağılımı, yoksulluk gibi konularda ise oldukça sosyalistiz.

Bu yanıt, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Maliye Bakanı Mehmet Şimşek tarafından, Liberal Demokrat Parti’nin 2011 yılında düzenlediği ve Bakanın misafir konuşmacı olarak katıldığı “Türkiye’nin Dostları” grubu toplantısında verildi. Konuşmayı aktaran gazete, salonda bulunanların hepsinin bu cevaba güldüğünü de ekledi. Hiç şüphesiz, Şimşek’in açıklaması, Türkiye’yi on yıldan fazla bir süredir yöneten, her seçimde oy oranını arttıran ve öngörülebilir gelecekte ülkeyi yönetmesinin en büyük ihtimal olduğu genellikle kabul edilen bir siyasi partinin özgüvenli duruşunu yansıtmaktadır. Şimşek’in açıklamaları göstermektedir ki böylesine güçlü bir pozisyon, parti yetkililerininin Türkiye’yi etkileyen hemen her konuda hegemonik iddialar öne sürmesine imkân sağlamaktadır: AKP hem solu hem de sağı temsil etmektedir. Bu özgüven sadece parti yetkililerinde görülmekte değildir. Kısa bir süre önce, AKP yanlısı bir pop şarkıcısı Hugo Chavez’in cenaze törenine katılmak için Karakas’a gitmiş ve törene katılmadıkları için “Türkiye’nin sözde solcularına” verip veriştiymişti. Türkiye siyasetinde geçmişten beri sağcı politikalar, sağ siyaset spektrumunun hemen hemen tüm renkleriyle, baskın olmuş ve ülkeyi yönetmiş olmakla birlikte, süregelen AKP döneminin bir sonucu olarak, söz konusu politikalar muhtemelen kendi tarihinde ilk defa reaksiyoner olmaktan ziyade saygıdeğer ve olumlu bir siyasi kimlik haline gelmiştir. Bu derlemenin amacı, Türk siyasetinin yeniden şekillendiği bu dönemi anlamaktır.

Hem 2001’deki büyük ekonomik kriz hem de AKP çatısı altında örgütlenen İslâmcı kadroların iktidara gelmesi gibi iki önemli olayın damga vurduğu 2000’lerin ilk on yılı, Türk toplumu ve siyasetinde kökten değişimle-

rin yaşandığı bir dönem olmuştur. AKP dönemi, özelde, 2001 krizinin yıkıcı etkilerinin ardından neoliberal hegemonyanın yeniden tahkim edilmesini, genel olarak da neoliberal hegemonyanın 30 yıl süren sancılı inşasını temsil etmektedir. Bu derlemenin temel savı, AKP döneminin, kendine has tüm özellikleriyle birlikte, bu genel neoliberal hegemonya inşası süreci içinde bir bağlama oturtulması gerektiğidir. Bu nedenle, bir siyasi partinin hegemonyasını tartışmak yerine, bir siyasi partinin, yani AKP'nin, yaptıklarıyla hayata geçirilen ve sağlamlaştırılan hegemonyayı kendi sınıf terimleriyle tartışma yolunu benimsiyoruz. Bizim için AKP bu bağlamda önem taşımaktadır.

2000'li yıllar boyunca, bu hegemonya mücadelesinin bir özelliği, Türkiye'deki siyasi aktörler arasındaki ayrımların, mevcut hegemonik aktör(ler)in yanında veya karşısında tavır alınması suretiyle, kökten değiştiği ve yeniden düzenlendiğidir. İlmüli İslâmcıların, muhafazakârların ve liberallerin kendilerini bir çırpıda AKP'nin yanında konumlandırmış olmalarına ilâveten, AKP tarafından yürütülen süreci ordunun siyasetten çekilmesini sağladığı için demokratikleşme olarak kabul eden bazı sol çevreler de AKP'ye kredi tanımıştır. Aslında, siyasi ittifakların AKP döneminde böyle garip bir şekilde yeniden kurulmasının zihinsel ve siyasi kökleri Türkiye'nin yakın tarihinden beslenmektedir. 1980 askerî darbesinin ardından ortaya çıkan ve 1990'lı yıllarda hem sağ hem sol kesimdeki entelektüeller arasında popülerlik kazanan nispeten yeni bir bakış açısında, Türkiye'nin kendine özgü demokratikleşme süreci bürokratik seçkinlerin, özellikle Türk ordusunun, vesayetine karşı verilen bir mücadele olarak tasavvur edilmektedir. Türkiye'deki sosyo-politik güç ilişkilerinin bu "muhalif ama hegemonik" (Yalman, 2002: 23) bakış açısıyla yapılan analizi, siyasi çatışmanın ana eksenlerini devlet-toplum, merkez-çevre ve bürokrasi-burjuvazi gibi ikiliklerin oluşturduğunu öne sürmektedir. Her bir ikilikteki ilk unsur Türk siyasetindeki baskıcı ve otoriter eğilimleri temsil etmekteyken, ikinciler ya demokratik kuvvetlerin bir araya gelmesi ya da gerçek demokrasinin üzerine inşa edilebileceği temeller olarak kabul edilmiştir. 1980 ve 1990'larda Batı ve Doğu Avrupa entelektüel ve siyasi çevrelerinde yaşanan "devlet-sivil toplum tartışmasının" (bkz. Keane, 1988) Türkiye ayağı, bir ölçüde, işte buydu. Yurtdışındakine benzer bir şekilde, Türkiye'de yaşanan tartışma da siyasi çalışma ve eylemin odağının değiştiğini belirtmekteydi. 2000'li yıllarda temelde AKP tarafından temsil edilen bloklar ile sivil-askerî yüksek bürokrasi tarafından temsil edilen blokların karşı karşıya geldiği siyasi çarpışmalar sayesinde, bu bakış açısı AKP'nin politikalarında yankı bulmaya başladı ve Türkiye için bir nevi siyasi epistemolojiye dönüştü. Söz konusu bakış açısı liberaller, liberal solcular, İslâmcılar veya muhafazakârlar gibi çok farklı siyasi altyapıları olan insanlar tarafından paylaşılmaktadır.